

v minulosti dopĺňali vinice. Dominantné postavenie si kaštieľ získal aj vďaka vyvýšenej polohe na západnom okraji klesajúceho horského masívu Inovca v pozadí so zrúcaninou hradu Tematín.

Výskum kaštieľa a loretánskej kaplnky v Lúke¹ bol podnietený zámerom majiteľa pamiatky o komplexnú revitalizáciu a obnovu niekdajšieho panského sídla. Z toho vyplynula objednávka na realizovanie architektonicko-historického výskumu a majiteľom vyžiadaneho doplňujúceho historického výskumu T. Januru, z ktorých sa ten prvý realizoval v priebehu roku 2012 a druhý v roku 2013. Cieľom bádania bolo overiť a spresniť dosiaľ publikované informácie o architektonickom vývoji objektu a spojiť ich s menami konkrétnych stavebníkov. Hlavnou výskumnou otázkou bola periodizácia stavebných dejín a ich prepojenie s menami konkrétnych majiteľov, popis umelecky cenných prvkov a zaradenie vývoja kaštieľa do stavebno-historických dejín šľachtických rezidencií na území dnešného Slovenska.

Dejiny kaštieľa v Lúke sa dosiaľ nestali predmetom záujmu žiadnej odbornej štúdie, či článku historika alebo kunsthistorika. Prvé a zatiaľ i posledné historické údaje priniesla monografia Nitrianskej župy, kde uviedli, že kaštieľ postavili Sándorovci a neskôr sa objekt dostal do rúk rodu Mednyánszky. Bližšie informácie priniesol nepublikovaný archívny výskum pána Petra Budaja, ktorý sa zameral hlavne na obdobie konca 19. a 20. storočia. Relevantná historická alebo genealogická literatúra zachytila iba druhotné údaje dotýkajúce sa jednotlivých členov rodu Sándor, ktoré sú citované v texte štúdie, avšak sa nijakým spôsobom nezmieňovali o historickom vývoji kaštieľa. Z oblasti stavebno-historického vývoja sa uverejnili jediné údaje v druhom diely *Súpisu pamiatok na Slovensku*. Uviedli sem len stručnú charakteristiku objektu, ktorá bola súčasným výskumom úplne prekonaná.² Pre historickú časť výskumu základné pramene tvoril archív rodu Sándor, uložený v Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár. Na rovnakom mieste sa nachádzal aj fond Urbaria et conscriptiones, obsahujúci údaje k Uhorskou komorou získaných alebo skonfiškovaných majetkov.

Pri interdisciplinárnom výskume pamiatkovo chránených objektov sa používajú viaceré metódy bádania, ktorých výsledkom sú nové informácie k vývoju konkrétneho objektu. Ťažiskovou metódou architektonicko-historického výskumu je sondážny prieskum múrov, exteriérových a interiérových objektov, krovových konštrukcií, a ďalších detailov. Analýzou odkrytých sond sa dospeje k vyhodnoteniu jednotlivých stavebných etáp, ich rozsahu a časovému zaradeniu. Základným predpokladom archívno-historického výskumu je prezretie všetkých dostupných prameňov a ich následná kritika. Po vyselektovaní informácií

¹ Výskum bol realizovaný v zmysle Zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, v znení zákona č. 479/2005 Z.z., zákona 208/2009 Z.z. a Zákona č. 262/2011 z.z. NR. Výskumná dokumentácia obsahuje náležitosti určené vyhláškou MK SR č.253/2010, §8 a spracovaná bola podľa Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie – pamiatkového, architektonicko-historického výskumu (Mgr. E. Ševčíková, 2004).

² GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku* zväzok druhý K – P. Bratislava: Obzor, 1968, s. 263. BOROVSZKY, Samu (ed.) *Magyarország vármegyei és városai Nyitra megye*. Budapest: Nyomtatott Légrády Testvéreknél, 1898, Luka. Dostupné 10. februára 2014 na internete: www.mek.oszk.hu/09500/09536/html/0014/21.html

podstatných pre architektonicko-historický výskum – inventáre, súpisy, deľby majetku a konkrétne spoločenské postavenie majiteľov – dochádza k napísaniu výskumnej správy. Následne sa porovnávacou metódou vyhodnotia závery oboch zúčastnených odborných strán a vytvorí sa stavebno-historická analýza celého vývoja.

Na základe výskumov oboch vedných disciplín vznikla predkladaná štúdia, ktorá priniesla úplne nové informácie o vývoji kaštieľa v období od prvej polovice 17. storočia až do konca 19. storočia, kedy rezidencia prešla do rúk rodu Mednyánszky. Dejiny šľachtického sídla sa vo vymedzenom časovom období spájali s rodom Sándor, ktorého historický význam bol nepopierateľný. V Lúke žili viaceré dosiaľ zabudnuté a neznáme osobnosti nadregionálneho významu (obr. 1).

Výsledky historického výskumu kaštieľa a loretánskej kaplnky

Dedina Lúka od stredoveku podliehala majiteľom Tematínskeho hradného panstva. V novoveku sa hrad Tematín s prislúchajúcimi dedinami dostal do rúk jedného z najvýznamnejších aristokratických rodov Thurzovcov, konkrétne ich spišskej vetvy. Na území dnešného západného Slovenska spomenuté panstvo tvorilo súčasť ich rozsiahleho domínia, zloženého ešte z panstiev Hlohovec, Šintava a Bojnice. Posledne menované panstvá so svojimi hradmi patrili k dobre vybaveným renesančným sídlam s centrálnym postavením Hlohovca ako najdôležitejšej rezidencie. Thurzovci sa na menšom tematínskom panstve nezdržovali, a preto si ani na jeho území nezriadili renesančnú rezidenciu.

Na základe deľby thurzovských hradných panstiev uzavretej 12. júla 1634 na hrade v Hlohovci sa hrady Tematín a Šintava dostali do rúk dedičného spišského župana a cisársko-kráľovského komorníka grófa Adama Thurza. Mladší brat dedičný spišský župan a cisársko-kráľovský komorník gróf Michal Thurzo získal hrady Hlohovec, Spiš a Richnava. Bojnice ostali spoločným vlastníctvom.³ V čase uvedeného rozdelenia rozsiahleho domínia tvorili Tematínske panstvo nasledovné dediny: Modrovka, Ducové, Lúka, Modrová, Stará Lehota, Nová Lehota, Hubina, Hrádok a Hôrka.⁴

Hospodárskym centrom panstva za Thurzovcov bola Modrovka, kde stál majer a viacero hospodárskych budov slúžiacich na rôzne účely. Menší význam mal majer a jatky v Hrádku.⁵ Z uvedeného vidieť, že predpoklady na budúce vybudovanie nejakej šľachtickej rezidencie mali obe spomenuté dediny. Lúka bola iba radovou dedinou bez väčšieho významu z hľadiska správy panstva. Situácia sa zmenila až po smrti oboch spomenutých bratov Thurzovcov bez mužského potomstva. Všetky panstvá sa dostali do rúk Uhorskej komory, ktorá ich spravovala v mene panovníka.

³ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Forgách család gácsi ága Lajstromozott iratok P 287, fascikel (ďalej fasc.) B, numero (ďalej no.) 199, doboz 4.

⁴ MNL – OL, f. Urbaria et Conscriptioes (ďalej UC), fasc. 59, no. 24, pagina (ďalej pag.) 2, 8, 10, 14, 18, 21, 24, 28, 33.

⁵ MNL – OL, f. UC, fasc. 59, no. 24, pag. 2, 8, 10, 14, 18, 21, 24, 28, 33.

O bývalé thurzovské panstvá sa začali zaujímať viacerí legitímni uchádzači, ktorí boli s týmto rodom pokrvne spriaznení prostredníctvom ženských príslušníčok. Získanie rozľahlých majetkov ich mohlo priviesť aj k spoločenskému a mocenskému vzostupu. Do zápasu o tieto panstvá sa pustili aj zástupcovia šľachtického rodu Sándor, ktorí práve v tomto čase začali stúpať na pomyselnom rebríčku hodností a majetku z úrovne stoličného zemianstva. O získanie podielu na panstve Tematín sa najväčšou mierou zaslúžil Ján Sándor.

Úspešná úradnícka kariéra Jána Sándora začala v časoch vlády Rudolfa II. (1576 – 1608), kedy v Uhorskej komore zastával funkciu pokladníka. Neskôr ho počas stoličnej reštaurácie zvolili za notára Nitrianskej stolice. Jánovo kvalifikované právnické vzdelanie došlo k prvému veľkému oceneniu za panovania Mateja II. (1608 – 1619). Krajinský sudca Valentín Drugeth si ho vybral za protonotára, čím nadobudol dokonalý prehľad, čo sa deje na území kráľovstva v otázke majetkových sporov. Po Drugethovej smrti sa novým krajinským sudcom stal Juraj Drugeth, ktorý bývalého protonotára vymenoval za svojho zástupcu (vicarius) v súdnych veciach, teda krajinského podsudcu. Spomenutá funkcia Jána oprávňovala v čase neprítomnosti krajinského sudcu rozhodovať a súdiť v jeho mene. Vrchol úradníckej i politickej kariéry zažil Ján za kraľovania Ferdinanda II. (1619 – 1637), keď sa novým palatínom stal Stanislav Thurzo, ktorý ho ustanovil na pozíciu svojho zástupcu, teda podpalatína. U palatína sa zbíhali informácie z celého kráľovstva a viedenského dvora a Ján Sándor sa tak ocitol v centre aktuálneho diania v krajine. Po vypuknutí povstania Gabriela Bethlena sa podpalatín zúčastnil v roku 1622 mierových rokovaní v Mikulove.⁶

Vďaka dosiahnutým pozíciám sa Jánovi Sándorovi podarilo získať dôležité kontakty a jeho kariéra mohla viesť aj k získaniu barónskeho titulu a faktickému povýšeniu medzi aristokraciu, v kruhu ktorej sa neustále pohyboval. Barónsky titul síce nedostal, ale získal aristokratickú nevestu pre svojho syna. Majetkovo sa povzniesol v roku 1620 vďaka kúpe panstva Lukáčovce s kaštieľom od nitrianskeho biskupstva. V symbolickej rovine sa spoločenský status Jána prejavil prestavbou sídla na reprezentatívny renesančný kaštieľ s prvkami raného baroka.⁷

K zisku podielov na panstve Tematín viedla súhra populačného vývoja rodu Thurzo a úspešnej sobášnej politiky. Jánov patrón Stanislav Thurzo, majiteľ tematínskeho panstva, sa rozhodol poistiť si lojalitu svojho podriadeného. Ideálnym prostriedkom bolo uzavretie manželstva, a preto Thurzo sprostredkoval sobáš medzi Františkom Sándorom, synom svojho podpalatína Jána Sándora, a barónkou Katarínou Rottalovou, dcérou baróna Jána Jakuba Rottala a Stanislavovej sestry grófky Márie Thurzovej. Palatín nemohol ani tušiť, že po smrti jeho synov už spomínaných Adama a Michala Thurzovcov sa František Sándor stane dedičom časti veľkého domínia rodu.⁸

⁶ MNL – OL, f. Sándor (biai) család (P 592), csomó 9, Tomus O.

⁷ TIMKOVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – GOJDIČ, Ivan. Renesančno-barokový kaštieľ v Lukáčovciach. In Pamiatky a múzeá, 2002, roč. 51, č. 2, s. 8.

⁸ SZLUHA, Márton. Nyitra vármegyé nemes családjai II. kötet L-Z. [CD-ROM]. Budapest: Heraldika Könyvkiadó, 2005, Sándor, Szlavniczai, tabuľka I. Genealogická tabuľka rodu Thurzó dostupná 10. februára 2014 na internete: www.genealogy.euweb.cz/hung/thurzo.html

František Sándor nebol úspešným pokračovateľom úradníckej kariéry svojho otca a v podstate svoje vynikajúce štartovacie pozície premrhal. Získanie podielov na hradnom panstve Tematín nebola jeho vlastná iniciatíva, ale zásluha vymretia Thurzovcov, otca a rodinného pôvodu aristokratickej manželky. Panovník Ferdinand III. udelil 5. marca 1638 donáciu na Tematín a panstvo Richnava v Spišskej stolici, zatiaľ v rukách komory od smrti grófa Michala Thurza, pre členov rodu Rottal, ktorí si darovaný majetok rozdelili na štyri časti. Prvú štvrtinu nadobudol Ján Rottal, druhú štvrtinu Andrej Rottal, tretiu štvrtinu Július Fitter s manželkou Zuzanou Rottalovou a štvrtú štvrtinu František Sándor s manželkou Katarínou Rottalovou. Tematínske panstvo v tomto čase tvorili nasledovné dediny: Hubina, Moravany nad Váhom, Modrovka, Hrádok, Hôrka, Lúka, Modrová, Stará Lehota, Nová Lehota a Ducové. Ako vidieť, panstvo sa oproti roku 1634 zväčšilo o jednu dedinu, ktorá bola pôvodne súčasťou panstva Hlohovec.⁹

Ešte v tom istom roku Ferdinand III. 4. júna 1638 potvrdil, že krajinský sudca v Moravskom markgrófstve a cisársky radca Ján Rottal prenechal celú svoju štvrtinu panstiev Tematín a Richnava kapitánovi hradu Szendrő a cisárskemu radcovi Štefanovi Csákymu a jeho manželke Eve Forgáchovej.¹⁰ Príchod nového spolumajiteľa a dosiaľ presne nerozdelené thurzovské dedičstvo spôsobili obavy spolupodielnikov, či by neboli ukrátení o svoju časť panstiev. Na panovníka sa obrátili Július Fitter s manželkou Zuzanou Rottalovou, Andrej Rottal a František Sándor s manželkou Katarínou Rottalovou. Ferdinand III. potom 15. januára 1639 vydal listinu, na základe ktorej sa malo vykonať presné rozdelenie na štyri časti v rovnakej hodnote.¹¹

František Sándor sa dosiaľ genealogickou literatúrou považoval za zakladateľa lúckej vetvy rodu Sándor, i keď on sám sa zdržiaval v otcom získanom a prebudovanom kaštieli v Lukáčovciach a nie na Tematínskom panstve. Na území panstva si ani nepostavil vlastný kaštieľ, takže oprávnene možno považovať za zakladateľa tejto vetvy až Františkovho syna Gašpara st. Sándora (†1672). Nižšie uvedený prameň preukázal, že František prenechal tematínske podiely svojmu synovi Gašparovi st., kým druhý syn Ján Sándor ostal v lukáčovskom kaštieli a tunajšom panstve.¹²

Otcou ustanovené zaužívané rozdelenie majetkov medzi synov v právnej rovine ukotvila 14. januára 1654 Nitrianska stolica, keď už František Sándor nebol medzi živými. Na základe rozhodnutia zástupcov stolice sa písomne zakotvilo, že Gašpar st. Sándor prenecháva svoje podiely viažuce sa na „domy“ v Lukáčovciach a Bábě svojmu bratovi Jánovi Sándorovi. Ján zase postúpi svoje podiely na tematínskom panstve Gašparovi st. Súrodenci sa dohodli, že Ján bude obývať otcovskú rezidenciu v Lukáčovciach a Gašpar st. ním postavený kaštieľ v Lúke. Záverečné ustanovenia mali zabezpečiť, aby sa v prípade vymretia jedného zo súrodencov

⁹ MNL – OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej MKL), Libri Regii (ďalej LR) 9, pag. 131-133.

¹⁰ MNL – OL, f. MKL, LR 9, pag. 140, 141.

¹¹ MNL – OL, f. MKL, LR 9, pag. 187, 188.

¹² SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Sándor, Szlavniczai, tabuľka I.

bez mužského potomstva stal dedičom druhý so zabezpečeným pokračovateľom rodu.¹³

Z uvedených historických dokumentov možno výstavbu kaštieľa datovať do obdobia rokov 1639 – 1654, ktorého stavebníkom bol preukázateľne Gašpar st. Sándor. Tento šľachtic sa podobne ako jeho starý otec stal opäť výraznou osobnosťou vtedajšieho života avšak vo vojenskej oblasti. Gašpar st. sa vyznamenal svojou statočnosťou vo viacerých bojoch proti Osmanom, nakoľko bol hlavným kapitánom a správcom pevnosti v Šali. Odtiaľ podnikol niekoľko vpádov na obsadené územia. Do pozornosti cisárskeho dvora vo Viedni sa dostal vďaka veleniu trestnej výpravy, ktorá v roku 1666 obklúčila hrad Divín a za pomoci nemeckých vojakov prinútila kapitulovať odbojného Imricha Balassu. Balassa totiž svoj hrad zneužíval ako základňu na rabovanie majetkov vo svojom okolí, sprevádzané viacerými zločinmi.¹⁴

Krátko po smrti Kataríny Szluhovej (†1684), vdovy po Gašparovi st. Sándorovi, sa z rozhodnutia Uhorskej komory 24. septembra 1684 urobil súpis majetkov nebohej Kataríny. Zástupcom komory pri súpise pomáhal sándorovský provizor panstva Juraj Balogh a kastelán hradu Tematín Ján Szolmos. V Lúke vtedy stál „kaštieľ s kaplnkou a maštaľami“, pričom bol vo všetkých ohľadoch dobre zaopatrený. Katarínine deti si zatiaľ mobiliár ani samotný kaštieľ nerozdelili, takže súpis ich zaznamenal ako spoločný majetok. Na obranu kaštieľa slúžilo sedem hákovníc a šesť muškiet, v pecami vykurovaných miestnostiach („hypocausta“) rezidence kaštieľa sa nachádzali tri stoly, šesť postelí, asi desať kresiel a približne pätnásť sudov na víno. Ku kaštieľu patrila aj kamenný dom v zemepanskom meste Vrbové na Čachtickom hradnom panstve (obr. 2).¹⁵

Súpis z roku 1684 potvrdil existenciu loretánskej kaplnky pod kaštieľom, ktorú nechala postaviť manželka Gašpara st. Sándora Katarína Szluhová. Kaplnka vznikla ako súkromný náboženský priestor a cirkevno-právne spadala pod právomoc farára v Modrovej. Vizitácie z rokov 1695, 1697, 1700 a 1731 sa o svätostánku nezmienili a prvé údaje zachytila až vizitácia farnosti Modrová z 18. mája 1756. V nej sa uviedlo, že kaplnka slúžila na vysluhovanie omší iba pre členov rodu Sándor, pričom pobožnosti zabezpečoval františkánsky mních.¹⁶

Zatiaľ v bližšie neznámom termíne po smrti Kataríny Szluhovej si traja súrodenci rozdelili kaštieľ v Lúke na tri približne rovnaké tretiny. Prvú tretinu získal Gašpar ml. Sándor s manželkou Alžbetou Thökölyovou, druhú Anna Mária Sándorová s manželom Martinom Szechényim (*1653 †1690) a poslednú tretiu zatiaľ slobodný Adalbert Sándor (*1666). Podobu rozdelenia kaštieľa zachytili 3. júla 1688 zástupcovia Uhorskej komory, ktorí na základe dekrétu zo 7. apríla 1688 mali skonfiškovať podiel Gašpara ml. za jeho aktívnu účasť na povstaní Imricha Thökölyho. Vodca povstalcov bol zároveň bratrancom otca Gašparovej manželky.

¹³ MV SR, SNA, f. Hodnoverné miesto Nitrianska kapitula, autentický protokol 130 – roky 1831 – 1833, pag. 7-9, mikrofilm č. II.B 1557.

¹⁴ MNL – OL, f. Sándor (biai) család (P 592), csomó 9, Tomus O.

¹⁵ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 47, pag. 2, 3. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Sándor, Szlavniczai, tabuľka I.

¹⁶ Prímási Levéltár Esztergom (ďalej PLE), fasc. II, liber 9, pag. 163; fasc. II, liber 10, pag. 85; fasc. III, liber 13, pag. 78; fasc. V, liber 24, pag. 264; fasc. IX, liber 45, pag. 1112, 1113.

Gašpar ml. patril medzi veľmi blízkych spolupracovníkov Thökölyho – od roku 1683 bol jeho dôverníkom, neskôr kapitánom kniežacieho dvora a napokon so svojim pánom odišiel aj do emigrácie.¹⁷

Komorou zhabaný podiel Gašpara ml. Sándora predstavovali na západnej strane prvého poschodia kaštieľa dve svetlice¹⁸ s pripojenými nárožnými sklepmi (teda zaklenutými miestnosťami). Na severnej strane prízemí komora získala na strane kuchyne jeden sklep s pripojeným vedľajším nárožným sklepom, nachádzajúcim sa na opevnení. Anne Márii a Adalbertovi Sándorovcom neskonfiškovali nič a ostali im ich pôvodné priestory na prízemí i prvom poschodí na východnej strane kaštieľa, ktoré tvorilo osem svetlíc. Na prízemí obom súrodencom ponechali kuchyňu a na poschodí nad kuchyňou situovaný sklep. Navyše dostali adekvátnu časť sklepu na prízemí s pridruženým nárožným sklepom nazývaným „bašta“. Bašta stála vedľa brány na pravo od vstupných dverí. „Veľká pivnica“ pod kaštieľskou budovou pripadla súrodencom Sándorovcom a „malá pivnica“ komore. Vstupné dvere pitvorov (teda vstupných hál), schodisko a iné komunikačne nevyhnutné časti vrátane dvora ostali spoločným vlastníctvom. Strecha kaštieľa si vyžadovala nevyhnutnú opravu, na ktorej budú primeranými nákladmi participovať Sándorovci a komora. Na dvore existovali dve maštale, pričom z tej väčšej komora nadobudla polovičnú nižšiu časť. Ku kaštieľu pripojená vinica sa mala rozdeliť na tri rovnaké diely.¹⁹

V dedine Lúka na osobitnom mieste stál majer s budovami, záhradami a ovocným sadom, ktorý sa rozdelil na tri časti.²⁰ K spomenutým budovám patril pivovar vybavený všetkým potrebným a krčma, spravované ako spoločný majetok.²¹ „Dolný mlyn“ pod kaštieľom pripadol Anne Márii a Adalbertovi Sándorovcom a „horný mlyn“ komore. Medzi spoločné budovy zaradili mlyn a mýtnu stanicu v Hrádku a slobodný dom vo Vrbovom s príslušnými vinicami. Na tri časti sa rozdelili i poddaní, žijúci v Lúke, Hrádku, Starej Lehote, Modrovej, Šterusoch, Dolných Dubovanoch, Vad'ovciach a zemepanskom meste Vrbové.²² Hodnota komorského majetku v Lúke, zahŕňajúca všetky panské stavby, poddaných a peňazné odvody bola 3 450 zlatých. Celková hodnota konfiškátu predstavovala 9 516 zlatých a 66 denárov, pričom z tejto čiastky hodnota Tematínskeho panstva bola 4 150 zlatých.²³

Gašpar ml. Sándor ostal v emigrácii až do konca 17. storočia. V roku 1691 ho Imrich Thököly poveril funkciou vyslanca na dvore Ľudovíta XIV. vo Versailles.

¹⁷ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 2. HECKENAST, Gusztáv. Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2005, s. 372. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Sándor, Szlavniczai, tabuľka I. Genealogická tabuľka rodu Thököly dostupná 10. februára 2014 na internete: www.genealogy.euweb.cz/hung/thokoly.html

¹⁸ Pri popise vnútorného členenia T. Janura používa dobovú pramennú slovenskú terminológiu a nenahrádza ju súčasnými názvami, nezodpovedajúcimi svojím obsahom významu starších slov. Svetlica je označenie pre veľkú panskú izbu v hradoch, kaštieľoch a kúriách.

¹⁹ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 3.

²⁰ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 3.

²¹ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 4.

²² MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 6, 9, 10, 12, 14, 17.

²³ MNL – OL, f. UC, fasc. 99, no. 48, pag. 20, 21.

Pobyt za hranicami Uhorska Gašpara ml. neuspokojoval a túžil opäť žiť v rodnej krajine, preto sa od roku 1696 snažil o zblíženie s Viedňou a v roku 1699 mu udelili amnestiu a mohol sa beztrestne vrátiť. Po návrate do vlasti Gašpar ml. niekedy medzi rokmi 1699 – 1701 získal kaštieľ v Lukáčovciach, potom ako vymrelo potomstvo jeho strýka Jána Sándora po meči. Gašpar ml. sa potom presídlil do Lukáčoviec a Lúka sa stala samostatnou rezidenciou Adalberta Sándora.²⁴

Na začiatku povstania Františka II. Rákócziho sa Gašpar ml. opäť pridal na protihabsburskú stranu, a preto ho zatkli a väznili v rokoch 1701 – 1704 vo Viedni. 2. mája 1704 ho prepustili, ale nesmel sa vzdialiť z cisárskeho mesta. Nakoniec vstúpil do služieb cisárovi vernému palatínovi Pavlovi Eszterházymu proti povstalcom a stal sa cisárskym vojenským komisárom. Napriek Gašparovej nestálosti politického presvedčenia mu panovník Jozef I. 25. júla 1706 udelil barónsky titul a polepšil mu erb. Celé znenie nadobudnutého povýšenia bolo „*slobodný barón v Lukáčovciach*“.²⁵ Prídomok priamo vyjadroval sídlo novopečeného aristokrata, čo jasne dokazuje, že Lúka nebola sídlom barónskej vetvy, ale iba zemianskej. Titul sa totiž vzťahoval iba na Gašpara ml. a jeho potomstvo a nie na Gašparovho brata Adalberta Sándora.

Od začiatku 18. storočia sa Lúka stala domovom Adalberta Sándora, ktorý sa prihlásil k povstalcom Františka II. Rákócziho, ale nezúčastňoval sa bojových operácií. Adalbert sa snažil o dosiahnutie dobrej úradníckej kariéry, čo sa mu aj podarilo. V prvej tretine 18. storočia niekoľko rokov pôsobil v službách Nitrianskej stolice. Začínal ako zastupujúci podžupan v rokoch 1698 – 1705 a od roku 1703 bol zároveň i riadnym podžupanom až do roku 1723. V rokoch 1705 – 1706 ho zvolili do pozície notára. Právnické vzdelanie Adalbertovi pomohlo, aby sa stal aj právnym zástupcom grófov Csákyovcov, ktorí mali podiel na Tematínskom panstve a ich tunajším sídelným kaštieľom boli Moravany nad Váhom. Adalbert od Csákyovcov zobral do zálohu viaceré nehnuteľnosti i poddaných na Tematínskom panstve, aby zväčšil príjmy svojho rodového dedičstva.²⁶ Adalbertova kariéra sa zavrhla v roku 1723, keď ho vymenovali za radcu Kráľovskej miestodržiteľskej rady. Radcom za strednú šľachtu ostal až do roku 1738.²⁷ Spoločensky aktívny Adalbert myslel aj na cirkevný patronát a v roku 1726 daroval do loretánskej kaplnky spolu s manželkou Julianou Köszegehyovou medené cibórium.²⁸

V 30. rokoch 18. storočia vďaka spoločenskému postaveniu Adalberta Sándora nadobudol jeho prvorodený syn Pavol Sándor (*1694 †1739) s manželkou Juditou Hunyadyovou kaštieľ v Brunovciach od dedičov baróna Karola Lochera.

²⁴ MNL – OL, f. UC, fasc. 96, no. 49, pag. 1-3, 9, 11, 14, 15, 17. HECKENAST, ref. 17, s. 372.

²⁵ MNL – OL, f. Sándor (biai) család (P 592), csomó 9, Tomus O. HECKENAST, ref. 17, s. 372.

²⁶ MNL – OL, f. UC, fasc. 60, no. 33, pag. 3, 4. KERESTEŠ, Peter. (Právne) Vzdelanie v živote stoličných funkcionárov v 16. a 17. storočí (na príklade notárov a podžupanov Nitrianskej stolice). In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). Zemianstvo na Slovensku v novoveku časť II. Duchovná a hmotná kultúra. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, s. 32-34. HECKENAST, ref. 17, s. 371.

²⁷ EMBER, Győző. A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története. Budapest: A M. Kir. Országos Levéltár Kiadványa, 1940, s. 202.

²⁸ PLE, fasc. XVIII, liber 629, pag. 7.

Ku kaštieľu patrili podiely na Tematínskom a Čachtickom panstve. Vďaka uvedenej akvizícii sa opäť zvýšili príjmy rodiny a mohlo dôjsť aj k oddeleniu rezidencií dvoch Adalbertových synov. Pavol sa usadil v Brunovciach a mladší František Sándor (†1767) ostal v rodnej Lúke.²⁹

Po Františkovej smrti zdedil kaštieľ v Lúke jeho syn z prvého manželstva s Kristínou Bossányiovou Karol Sándor (*1730 †1771) s manželkou barónkou Annou Rudnyánszkou (*1741 †1794), dcérou baróna Jozefa Rudnyánszkeho, ktorý bol bratrancom grófa Antona Grassalkovicsa zakladateľa rodovej slávy a staviteľa bratislavského paláca i sídelného reprezentatívneho kaštieľa v Gödöllő v Peštianskej stolici. Karolova svadba patrila k výhodným zväzkom, nakoľko manželkina rodina žila v rozsiahlom barokovom kaštieli v Nagytétény vo Fejérskej stolici na skok od Budína. Príslušníci rodu Rudnyánszky patrili k vtedajšej elite v obnovovanom hlavnom meste krajiny. Zúčastňovali sa bohatého spoločenského života a ich kontakty na pokrvných príbuzných Grassalkovicovcov mohli priniesť úžitok lúckej vetve rodu.³⁰

Za čias Karola Sándora sa pôvodne súkromná loretánska kaplnka začala meniť aj na verejnú modlitebňu pre obyvateľov ľudí z dediny napriek tomu, že to nebolo oficiálne schválené zo strany ostrihomského arcibiskupa. Preto boli verejné bohoslužby zakázané a miesto sa zmenilo opäť v priestor súkromnej zbožnosti.³¹ O vnútornom zariadení sa najviac údajov zachovalo z neskoršej vizitácie zo 7. septembra 1788. V kaplnke sa nachádzal chór, kazateľnica, oltár Panny Márie Loretánskej s drevenou mrežou ťahajúcou sa až po zaklenutie, tabernákulum a dva bronzové svietniky. Ďalšie potrebné vybavenie predstavovali bohoslužobné predmety a rúcha ako napríklad strieborný kalich, medené cibórium, rôznofarebná hodvábná kazula, čierna kazula a červená hodvábná zástava.³²

Karol Sándor predčasne zomrel a jeho ešte mladá vdova Anna Rudnyánszká zostala v Lúke, kde opatrovala svoje nedospelé dcéry. Anna zostala vdovou až do svojej smrti, čím si ponechala právo nakladať s majetkom manžela. Po prevzatí kaštieľa v Lúke Anniným švagrom sa presťahovala do domu v Novom Meste nad Váhom, kde aj zomrela. Z Anniných čias sa zachoval menší inventár, ktorý 11. apríla 1772 spísali zástupcovia Nitrianskej stolice v „*lúckom kaštieli*“. Inventarizátori v rezidencii zaznamenali iba niekoľko kusov vybavenia, z ktorého časť nechal ešte nebohý Karol previezť do Nového Mesta nad Váhom. Inventár bol veľmi všeobecný a nezachytil presný názov miestností. V kaštieli napríklad ostalo šesť menších obrusov, jeden veľký obrus na stôl, šesť menších

²⁹ MNL – OL, f. UC, fasc. 60, no. 33, pag. 3, 4. MNL – OL, f. MKL, LR 38, pag. 174-183. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Sándor, Szlavniczai, tabuľka I.

³⁰ KELÉNYI, György. Kastélyok, kúriák, villák. Budapest: Corvina Kiadó, 1974, s. 122, 125. VARGA, Kálmán. A Gödöllői kastély évszázadai. Budapest: Műemlékek Állami Gondnoksága, 2000, s. 14, 15, 90, 91. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Rudnyánszky, Dezséri nemes és báró, tabuľka V; Sándor, Szlavniczai, tabuľka I.

³¹ PLE, fasc. IX, liber 45, pag. 1112, 1113.

³² MV SR, SNA, f. Súpis kanonických vizitácií farnosti, vizitácia farnosti Modrová zo 7. septembra 1788, mikrofilm č. II.B 1517, folio 175.

damaskových obrusov a časť posteľnej bielizne. V pitvore kaštieľa ostala veľká komoda na uchovávanie látok a v pivnici maselnice.³³

V roku 1774 sa kaštieľa v Lúke a príslušných majetkov ujal nevlastný brat Karola Sándora Štefan Sándor (*1750 †1815) – syn Františka Sándora a jeho druhej manželky Barbory Motesiczkej. Štefan zdedil majetok v zlom stave, pretože zomrelý Karol sa nie veľmi príkladne staral o hospodárstvo. Podobne ani Štefan nemal záujem o gazdovanie, čo sa stalo predmetom viacerých hádok s príbuznými. Štefan sa omnoho radšej venoval svojim záľubám – cestovaniu, literatúre a vlastnej tvorbe.³⁴

Štefan Sándor v detstve hovoril výlučne po slovensky a až počas školských rokov sa naučil po maďarsky. V roku 1761 nastúpil do piaristického gymnázia v Nitre, kde bol až do roku 1764, keď ochorel a musel sa vrátiť domov. Po smrti otca Františka Sándora sa Štefanovým tútorom stal jeho nevlastný brat Karol Sándor. Od roku 1767 chodil do školy k jezuitom do Trnavy a zároveň navštevoval univerzitu. Obdobie poručníctva Štefan pravdepodobne strávil v Trnave a neskôr v Pešti. V roku 1774 po dosiahnutí svojprávneho veku prevzal majetok v Lúke a intenzívne sa začal venovať maďarskej literatúre a štúdiu nemeckých spisovateľov.

Ak sa chcel Štefan Sándor naplno venovať milovanej literatúre, musel opustiť život na dedine a okolo roku 1784 sa presťahoval do Viedne. V cisárskom meste sa začlenil do krúžku tamojších uhorských žurnalistov. Z Viedne sa v roku 1786 vypravil na cestu do severných oblastí talianskych štátov, v 1787 na územie Svätej ríše rímskej národa nemeckého, odkiaľ smeroval do Londýna a odtiaľ v roku 1788 do Paríža. V nasledujúcom roku navštívil Prahu, Drážďany a Berlín. Po návrate do Viedne začal pracovať na prvej maďarskej bibliografii *Magyar Könyvesház*. V septembri a auguste 1800 podnikol cestu do Jászberényu, Kečkemétu, Segedína, Temešváru, Veľkého Varadína, Debrecínu, Tokaja, Košíc, Miškovca a Jágru. V uvedených mestách sa zaujímal hlavne o miestne knižničné zbierky.

Štefan Sándor po celý život trpel chorobnými stavmi, a preto už 12. augusta 1793 vo Viedni spísal testament. Želal si, aby v Pešti zriadili istý druh akadémie, ktorá sa mala venovať maďarskej literatúre. Na tieto účely odkázal 10 000 zlatých. Sirotincu odkázal 5 000 zlatých, pôrodnici 5 000 zlatých a 8 600 zlatých na pomoc biednym členom rodín. Posledné chorobné stavy vodnatieľky a hypochondrických stavov ho primäli ukončiť svoj život. 29. marca 1815 si vo Viedni strelil do hlavy a na mieste bol mŕtvy.³⁵

Slobodný Štefan Sándor nezanechal po sebe žiadne mužské potomstvo, preto kaštieľ v Lúke zdedili traja vnuci Pavla Sándora, ktorý kedysi kúpil kaštieľ v Brunovciach. V prvej polovici 19. storočia najstarší Pavlov vnuk Mikuláš Sándor (*1769) obýval kaštieľ v Šalgočke, prostredný Michal Sándor (*1779 †1834) kaštieľ

³³ MNL – OL, f. Sándor (szlavniczai) család (P 594), 1. tétel, pag. 197, 206.

³⁴ SZINNYEI, József. Magyar írok élete és munkái, Sándor, István (szlavniczai és lukai). Dostupné 10. februára 2014 na internete: www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/

³⁵ SZINNYEI, ref. 34, Sándor, István (szlavniczai és lukai).

v Brunovciach a najmladší Anton Sándor (*1787 †1848) kaštieľ v Lúke.³⁶ Anton sa snažil premeniť súkromnú loretánsku kaplnku na verejný svätostánok pre obyvateľov Lúky. Požiadal o povolenie vykonávať verejné omše kardinála a ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya, ktorý v roku 1822 vydal potrebné privilégium.³⁷

Po Antonovi Sándorovi zdedil kaštieľ v Lúke jediný jeho potomok – dcéra Janka Sándorová (†1902), manželka podžupana Komárňanskej stolice Rafaela Ghyczyho (*1790 †1859). Manželia niekedy v polovici 19. storočia získali od synov vyššie uvedeného Michala Sándora kaštieľ v Brunovciach. Presťahovali sa sem a od 50. rokov bola Janka (niekedy uvádzaná i ako Janka Nepomucena) doložená ako obyvateľka Brunoviec.³⁸

Janka Sándorová sa v roku 1862 spomínala ako jediná vlastníčka kaštieľa v Brunovciach. Obdobná situácia bola v Lúke o čosi neskôr, kde pri tunajšom kaštieli v roku 1874 ako držiteľa zapísali iba Janku. Trvalé bydlisko majiteľky oboch rezidencií sa nachádzalo naďalej v Brunovciach, preto Lúka v priebehu druhej polovice 19. storočia nepotrebovala výraznejšie modernizačné zásahy pre vtedajší komfortný spôsob života.³⁹

Sídelse nevyužitá Lúka sa trvalou šľachtickou rezidenciou stala až koncom 19. storočia. V kaštieli sa zabýval barón Imrich Mednyánszky (*1861 †1923), syn baróna Dionýza Mednyánszkého (*1830 †1911) a Agáty Ghyczyovej (*1841 †1934), jedinej dcéry Janky Sándorovej. Janka sa postupne vzdala svojho podielu v Lúke a ponechala si iba Brunovce. V roku 1901 už kaštieľ v Lúke z dvoch tretín patrila Imrichovi a zvyšná tretina ostávala v rukách Janky.⁴⁰ Neskôr Imrich nadobudol aj túto tretinu a kaštieľ v Lúke sa prvýkrát celý od svojho vzniku dostal do rúk iného rodu.

Výsledky architektonicko-historického výskumu kaštieľa

Staršie informácie o kaštieli Sándorovcov sa spravidla obmedzovali na vyzdvihnutie malebného prostredia objektu a nezameniteľného výhľadu z neho na údolie Váhu, či naopak na krásnu panorámu kopcov pod hradom Tematín s dominantnou stavbou kaštieľa. V základnej slovenskej encyklopedickej odbornej literatúre – *Súpis pamiatok na Slovensku* – je postavenie kaštieľa datované rokom 1674.⁴¹ Môžeme predpokladať, že tento rok je prevzatý z práce maďarského historika,

³⁶ MNL – OL, f. Sándor (szlavniczai) család (P 594), 1. tétel, pag. 357. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 7, Sándor, Szlavniczai, tabuľka V.

³⁷ PLE, fasc. XVIII, liber 629, pag. 7.

³⁸ MV SR, Štátny archív Bytča (ďalej ŠABY), f. Krajský súd Trenčín (ďalej KST), inventárne číslo (ďalej i. č.) 1537, kartón (ďalej k.) 141. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Sándor, Szlavniczai, tabuľka V.

³⁹ MV SR, ŠABY, f. KST, i. č. 83, k. 18, pozemková kniha starého stavu Brunoviec z roku 1862; i. č. 623, k. 132, pozemková kniha starého stavu chotára Lúky z roku 1874.

⁴⁰ Geodetický a kartografický ústav Bratislava, Ústredný archív geodézie a kartografie, mapa a parcelný protokol Lúky z roku 1901, sign. Ni 221. SZLUHA, Nyitra vármegye II., ref. 8, Mednyánszky, Mednei nemes és Medgyesi báró †, tabuľka IV.

⁴¹ GÜNTHEROVÁ, Súpis pamiatok 2, ref. 2. s. 263.

archivára Gy. Etheyho – Vágvölgyi krónika, publikovanej v roku 1934-1935, v ktorej sa autor odvoláva na letopočet uvedený na tabuľke z kaplnky kaštieľa. Prvý pamiatkový výskum⁴² realizovaný v roku 1969 prijal tento rok ako rok výstavby kaštieľa a zadefinoval tri vývojové fázy: renesančnú, barokovú /ukončenú podľa nájdenej mreže s letopočtom v roku 1756/ a poslednú z 20. storočia.

V roku 2012 bol realizovaný komplexný architektonicko-historický výskum kaštieľa, kaplnky a zvonice⁴³ Na základe historického výskumu sa prvýkrát uviedlo meno stavebníka rezidencie – významného protiosmanského bojovníka a kapitána vojenskej pevnosti v Šali Gašpara st. Sándora. Ten nechal postaviť na svahu severne od pôvodnej dediny nové panské sídlo. Vlastný kaštieľ tvorí dvojpodlažná, čiastočne podpivničená, voľne stojaca historická stavba na štvorcovom pôdoryse, so štyrmi hranolovými nárožnými vežami. Marian Havlík a Elena Sabadošová pracovali s archívnymi podkladmi /Peter Budaj/ a citovali už viac krát uvádzaný rok 1674 ako rok výstavby kaštieľa. Obaja autori architektonicko-historického výskumu však vyslovili názor o možnom skoršom roku vzniku kaštieľa, čo potvrdil dodatočný archívny výskum /T. Janura/. Na jeho základe je možné datovať vznik panského sídla v Lúke do obdobia medzi rokmi 1639 – 1654.

Po realizácii výskumu v teréne a vyhodnotení sond a nálezových situácií vo vzťahu k murivám, maltám a omietkam a ich vzájomných superpozícií v exteriérovej ako aj interiérovej časti kaštieľa sme identifikovali štyri historické stavebné etapy, doplnené piatou realizovanou vo dvoch podetapách v druhej polovici 20. storočia. Zároveň nechceme /na základe získaných poznatkov/ vylúčiť možnosť /predpoklad/, že na objekte boli realizované aj ďalšie, čiastkové úpravy s lokálnym obmedzením, ktoré nemali charakter zásadnej slohovej, dispozičnej, výtvarnej alebo funkčnej úpravy. S určitými výhradami k takto charakterizovaným zásahom je možné priradiť aj druhú stavebnú etapu. Výskum sa zamerlal na potrebu overiť možnosť primárnej existencie prejazdového typu štvorkrídlového kaštieľa s vnútorným nádvorím.⁴⁴ Výsledkom bolo zistenie, že vnútorné nádvorie nikdy netvorilo priestorovú súčasť objektu, existenciu eventuálneho prejazdu v strednom trakte prízemí vylúčili niektoré nálezy v severovýchodnej časti traktu a okolo vstupného portálu v juhozápadnej časti (obr. 3).

Štyri v stavebnej hmote výrazné hranolové nárožné veže kaštieľa v autoroch evokovali fortifikačné architektonické prvky, ktoré sa používali ešte aj na začiatku druhej polovice 17. storočia. Pretrvávanie obranných zložiek šľachtických rezidencií vyvolávali stavovské povstania, prítomnosť Osmanov a pohyb rabujúcich vojakov. Navyše po dobytí Nových Zámkov na jeseň v roku 1663 osmanské jednotky prebrodili pri Hlohovci Váh a pokračovali až k Čachticiam, situovaným oproti Lúke.⁴⁵ Uvedené skutočnosti viedli majiteľov kaštieľov k používaniu nárožných hranolových veží a kruhových bášť, v prípade väčších objektov

⁴² CIDLINSKÁ – KOLLÁR – KALAFÚS. Historickoarchitektonický výskum. SÚPSOP 1969

⁴³ SABADOŠOVÁ, Elena – HAVLÍK, Marian. Kaštieľ v Lúke. Architektonicko-historický výskum, 2012.

⁴⁴ Na túto možnosť poukazovalo zakreslenie objektu v 1. vojenskom mapovaní z rokov 1782-1784.

⁴⁵ KOPČAN, Vojtech. Turecké nebezpečenstvo na Slovensku. Bratislava: Veda 1986, s. 134

i bastiónov. Z hľadiska sekundárnych obranných prvkov sa pri stavebne menších objektoch uplatnili najmä strieľne pre ľahšie ručné palné zbrane (muškety, arkebuzy, hákovnice), v menšom rozsahu sa pri väčších stavbách objavili delové strieľne. Kaštieľ v Lúke sa zaradil k menším typom čiastočne opevnených kaštieľov s uzatvoreným blokovým pôdorysom so štyrmi nárožnými vežami. Podobnou stavebnou typológiou sa vyznačovala i staršia rezidencia Sándorovcov v Lukáčovciach, ktorá mala štyri nárožné veže ale mala zároveň rozsiahly vnútorný dvor podobne ako kaštieľ v blízkyh Brunovciach.

Výskum v exteriéri odkryl vo veľkom rozsahu zachované pôvodné rezné omietky, zachované vďaka neskorším omietkovým úpravám fasád. Na fasádach nárožných veží na juhovýchodnej strane boli sondami zistené strieľne. Na južnej veži, ktorá sekundárnymi stavebno-slohovými aktivitami nebola prestavaná v takom rozsahu ako zvyšné tri, sa sondami odhalila sústava štyroch strieľní pre ručné palné zbrane. Tvorila ju z vnútornej strany dvojica štrbinových strieľní, ktoré po stranách lemovali strieľne kľúčového typu. Nasmerovanie vnútornej dvojice strieľní malo za cieľ obsiahnuť široké palebné vykrývanie priestoru pred vežou. Zistené boli tiež štrbinové strieľne na bočných fasádach veží, chrániace priestor pred juhovýchodnou fasádou kaštieľa. Plnili funkciu ochrany objektu po možnom nepriateľskom prekonaní hlavnej obrannej línie a priblížení sa bezprostredne k múrom kaštieľa. Stavebnú konštrukciu, ktorú možno považovať za pôvodné strieľne sme identifikovali aj vo vrchole nárožných veží.

Porážka Osmanov pri Viedni, dobytie pevnosti Nové Zámky a porážka Osmanov pri Ostrihome armádou v auguste 1685, vytvorili priaznivé okolnosti pre slohovo-funkčné prestavby starších šľachtických sídiel. V Lúke došlo už začiatkom 18. storočia k odstráneniu fortifikačných znakov a vloženiu klenieb do nárožných veží, k prestavbe strechy a s veľkou pravdepodobnosťou k slohovým úpravám v interiéri, ktoré zanikli po následnej a z hľadiska dnešného stavu zásadnej barokovoklasicistickej prestavbe kaštieľa v poslednej štvrtine 18. storočia.

Stavebná etapa z poslednej štvrtiny 18. storočia výrazným spôsobom zasiahla do podoby objektu. Obvodové múry kaštieľa po celom obvode boli zvýšené. Základná pôdorysná koncepcia zostala v zásade zachovaná, stavbu v hmote stavebník zväčšil o dvojpodlažnú prístavbu pred severovýchodnou fasádou, ktorá sa včlenila medzi nárožné veže (východnú a severnú). Do jej strednej časti vložili trojramenné schodisko. Po stranách schodiska, pôvodne s drevenými schodiskovými stupňami, v oboch podlažných úrovniach vytvorili dvojice miestností so štvorcovým pôdorysom, v dolnej časti zaklenuté valenými klenbami s výsečami, na poschodí s rovnými stropmi. Zmenil sa tvar okenných otvorov – zväčšené okenné otvory na prízemí olemovali plastickou omietkovou šambránou, na poschodí ich obohatili výtvarne rozvinutou plastickou suprafenestrou. Do okien prízemia následne osadili kované dekoratívne mreže. Hlavný vstup do objektu – v stredovej osi juhozápadnej fasády slohovo upravili. Kamenný portál obdĺžnikového tvaru doplnili o oválne okno s prevliekanou mrežou nad ním. Typovo podobný portál, so segmentovým záverom a rozvinutou plastickou supraportou, osadili v úrovni druhého nadzemného podlažia. Po mladších stavebných

úpravách v tejto situácii môžeme iba vysloviť predpoklad, že portálom sa vstupovalo na balkón nesený postrannými konzolami.

V súvislosti s dispozičnými a stavebnými zmenami je nutné spomenúť podstatnú úpravu obytného traktu v juhovýchodnej časti kaštieľa. Klenbový systém z dvoch miestností odstránili, tieto miestnosti majú zvýšený strop s presahom do dnešného podkrovia. Uskutočnili sa zmeny vo vykurovacom systéme. V súvislosti s uvedenou prístavbou vybudovali nové komínové teleso. Vykurovalo sa z chodbových traktov, respektíve schodiskového traktu cez prikladacie (kúreniskové) otvory. Do obytných miestností do kútových ník vložili /žiaľ nezachované/ nové vykurovacie telesá – keramické sáľavé pece. V celom rozsahu došlo k výmene okenných a dverných výplní, ktoré tvarovo determinovali nové slohové požiadavky. Nad objektom postavili novú krovovú konštrukciu, pričom strešný plášť zrejme tvoril drevený šindeľ. V exteriéri aplikovali nové omietky, prípadne prekryli staršie a ich náterové vrstvy novým vápenným náterom v zásade iba bielej farebnosti. Rovnakú farebnosť v súlade s dobovým trendom realizovali v interiéri.

Ku koncu 19. storočia v časoch vlastníkov spomedzi členov rodu Mednyánszky bol kaštieľ pohodlnou rezidenciou, ktorá nevyžadovala podstatné, či zásadné úpravy. Z hľadiska používania materiálov registrujeme používanie nového stavebného materiálu – cementu v maltách a omietkach. Nové, najmä vonkajšie stavebné konštrukcie sa budovali z betónu. Pretrvávajúcu architektonickú a slohovú kvalitu kaštieľa podporuje tiež list z roku 1935, ktorým známy bratislavský architekt Andrej Szönyi v mene Mednyánszkých požiadal Štátny referát pre ochranu pamiatok o potvrdenie zákonnej ochrany kaštieľa.⁴⁶

V trende utilitárnych úprav pokračovali aj ďalší vlastníci, ktorými sa v roku 1937 stali členovia rodiny grófa Jána Hardegga. Tí sa zaviazali úradom „*udržiavať kaštieľ v tom slohu...ako bol pôvodný*“⁴⁷. Gróf Hardegg s rodinou emigroval v roku 1945 ešte pred príchodom frontu. V rovnakom roku kaštieľ po vyrabovaní prešiel do rúk štátu a bol daný do majetku a užívania Povereníctva školstva a národnej osvety.⁴⁸ V adaptovanej budove kaštieľa zriadili Obvodnú štátnu meštiansku školu (neskôr premenovanú na Osemročnú strednú školu), ktorú slávnostne otvorili 5. októbra 1947. V tejto súvislosti sa do jestvujúcej pôdorysnej dispozície urobili výrazné zásahy za účelom vytvorenia tried, učiteľských kabinetov a učiteľského bytu (obr. 7 a 8).

⁴⁶ Archív Pamiatkového úradu SR, VK – PŠO, spis č. 1284/35, vec: Lúka, kaštieľ, ochrana. List architektonickej kancelárie „Architekten Prof. Wimmer und Szönyi“ Bratislava z 29. V. 1935 adresovaný Štátnemu referátu pre ochranu pamiatok.

⁴⁷ Archív Pamiatkového úradu SR, VK – PŠO, spis č. 144.194/1939, vec: Lúka, o. Nové Mesto n/ Váh, kaštieľ, ochrana (súrne!) List Bernej správy v Novom Meste nad Váhom PO MŠaNO z 26. VI. 1939 a koncept odpovede PO zo 6. VII. 1939.

⁴⁸ BUDAY, P.: Kaštieľ v Lúke – výsledky archívneho výskumu, apríl 2012. Z písomností o konfiškácii z 30. januára 1946 sa zachoval zoznam nehnuteľností kaštieľa: do 20 skriň, 15 stolov, 25 stoličiek 6 fotelí, 50 obrazov (olejomalieb – originálov), 70 obrazov – reprodukcí, 3 parohov zo srcov, 10 svietnikov, 4 lustre, 7 zrkadiel, 4 hodiny, 3 keramické pece, 2 kúpacie vane a ďalšie menšie predmety, napríklad varič na gaštany, liehové lampy a pod. Príznačné pre túto dobu je, že súpis nehnuteľností zo septembra 1945 v kaštieli uvádza už len 3 skrine, z obrazov – originálov ani jeden. Neuvádzajú sa ani keramické pece, svietniky a zrkadlá...

Výsledky architektonicko-historického výskumu loretánskej kaplnky

Loretánsku kaplnku nechala v roku 1674 postaviť manželka Gašpara st. Sándora Katarína Szluhová. O jej vzniku a prestavbe informuje len nápisová tabuľa umiestená v interiéri kaplnky na východnej stene nad emporou, s latinským textom:

CAPELLA HAEC LUKENSIS
ERECTA EST 1674
RENOVATA VERO 1791
PER. STEPH. SANDOR
DE SZLAVNITZA ET IN LUKA
PERPETUUM IN TEMETVEN
AC RICHNO
SOLI DEO GLORIA

Najstarším písomným dokladom o kaplnke sa stal súpis majetkov vdovy Kataríny Sluhovej z 24. septembra roku 1684. Opis uviedol „*kaštieľ s kaplnkou a stajňami, vhodne postavený a všetkým potrebným vybavený*“.⁴⁹ Pravdepodobne omylom, spôsobeným jednoduchosťou a niektorými stavebnými konštrukciami tohto objektu, *Súpis pamiatok na Slovensku*⁵⁰ vznik kaplnky spojil s prestavbou hospodárskej budovy. Podobne objekt charakterizovali aj v Základnom výskume z rokov 1959 a 1962.⁵¹

Počas vizitácie Lúky v roku 1788⁵² kaplnku opísali ako stavbu z pevného materiálu, kameňa, pričom zaklenutie vyhotovili z tehál a strechu pokrývala škridla. V interiéri, na murovanej základni stál oltár Panny Márie Loretánskej s drevenou mrežou a dreveným, polychrómovaným tabernákulom. Výbava kaplnky liturgickým riadom a rúchami bola dostatočná. Medzi predmetmi sa uvádzal strieborný pozlátený kalich s paténou, cibórium z pozlátenej medi, z textílií hodvábná kazula a čierna kazula z jednoduchej látky. Kaplnka nemala vežu ani sanktusník, a preto v jej blízkosti vybudovali murovanú zvonnicu. O fundátorovi kaplnky sa v tom čase už nevedelo. Podľa ústnej tradície kaplnku zasvätili Zvestovaniu Panne Márii. Uvedené patrocínium nesie veľa Loretánskych kaplniek, preto ho možno považovať za pôvodné. Súčasnú zasvätenie sv. Márie Magdalény získala kaplnka v neskoršom období.

Loretánske kaplnky charakterizujú závažné rozmery (šírka 4,1 m a dĺžka 8,96 m), blokovosť a jednoduchá valená klenba. Uvedené stavebné normy majú svoj pôvod v Nazarete, kde stál tzv. Svätý dom, v ktorom sa narodila Panna Mária a kde jej bolo archanjelom Gabrielom zvestované narodenie Božieho syna. Tento

⁴⁹ MOL, UC, fasc. 99:47, Conscriptio bonorum defuncti Casparis Sandor indivisorum (24. IX. 1684) Prepis dokumentu tiež v: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai XI. Urbaria et conscriptiones 6. füzet. (71-100 fasciculus) Művészettörténeti adatok. Hlavná redaktorka: Nóra Aradi. Materiál zväzku zostavili: Béláné Baranyai, Mária Csernyánszky. Budapest 1981, s. 132. ISBN 963 7381 16 3.

⁵⁰ GÜNTHEROVÁ, Súpis pamiatok 2, ref. 2. s. 263.

⁵¹ Lúka, okr. Trenčín, i. č. 2882, 1059 a 1962, Základný výskum, Jursa. Archív PÚ SR Bratislava, sign. Z 1882.

⁵² PLE, Lib. 241., Batthyanaiana Visitatio Ecclesiae Nagy-Modrovkensis de Ao 1788 (7. IX. 1788), s. 43.

dom, na mieste ktorého dodnes stojí bazilika Zvestovania Panny Márie, bol jednoduchou blokovou stavbou, na východnej strane spojenou s jaskyňou (grottou). Podľa legendy Svätý dom z Nazaretu preniesli anjeli 10. mája 1291 do chorvátskeho Tersata blízko Rijeky a 10. decembra 1294 zasa do lesa, patriaceho istej Lorete (obr. 4 a 5).

Architektonický typ kostola Panny Márie v Lorete⁵³ sa z územia dnešného Talianska do ostatných častí Európy šíril nielen prostredníctvom kléru, ale aj domácich šľachticov, ktorí Loretu hojne navštevovali najmä v 17. storočí. V Čechách prvú známu kaplnku podľa Loretánskeho vzoru postavili v roku 1584 v Horšoskom Týne. V 17. storočí ich v Čechách evidovali 50, všetky v zásade rešpektujúce pôvodné rozmery loretánskeho Svätého domu. Situácia na území dnešného Slovenska nie je celkom presne zdokumentovaná. Ohlasom loretánskej legendy na našom území sa zaoberala vo svojej diplomovej práci Zuzana Černáková-Žalmanová.⁵⁴

Do súboru Loretánskych kaplniek je možné zaradiť kaplnku v Lúke podľa nasledovných výskumom⁵⁵ zistených typických znakov:

- Predstavuje blokovú stavbu, orientovanú v smere východ – západ, bez architektonického odčlenenia presbytéria.
- Rozmery interiéru sú s nepatrnými odchýlkami kánonické – šírka 4110 cm (kánonický rozmer: 4100 cm), dĺžka 8955 cm (kánonický rozmer: 8960 cm). Výška interiéru – 6970 cm je temer totožná s výškou loretánskej kaplnky Františkánskeho kostola v Bratislave.
- Interiér je zaklenutý jednoliatou valenou klenbou.
- Pôvodnú povrchovú úpravu tvorí roztieraná ložná malta s nahrubo zahladeným povrchom – imitujúca rustikálny stredoveký interiér.
- Zistené fragmenty omietky s vyhladeným povrchom a tmavým šedým náterom dokladajú lokálnu existenciu hladných omietkových plôch.
- V severnom múre zistený otvor – nika, je pravdepodobne pôvodné tzv. sväté ohnisko.
- Výčnelky na štítoch strechy pravdepodobne symbolizujú držiaky, ktorými v zmysle symboliky držali anjeli Svätý dom, keď ho prenášali z Nazaretu.
- Historický popis z roku 1788 uvádza v interiéri na murovanej základni oltár Panny Márie Loretánskej s drevenou mrežou a dreveným, polychrómovaným tabernákulom.

Pôvodná stavba mala oltár na východnej strane, kde sa dá predpokladať aj nika so sochou Panny Márie Loretánskej. Vstup situovaný podľa kánonu na severnej strane sa mohol nachádzať v mieste súčasného dverného otvoru, sekundárne

⁵³ Podľa Turselliniho z roku 1598, v článku Loreto a loretánska legenda ve střední Evropě, bez uvedenia autora, na [www stránke pvh.ff.cuni.cz/exkurze04/referaty](http://www.stránke.pvh.ff.cuni.cz/exkurze04/referaty), referát – lhotak_loreto_loretanska.pdf

⁵⁴ FFUK, Katedra dejín výtvarného umenia, Loretánske kaplnky. Príspevok k problematike loretánskeho kultu na Slovensku. 2/2003.

⁵⁵ SABADOŠOVÁ, Elena – HAVLÍK, Marian: Kaplnka kaštieľa v Lúke. Architektonicko-historický výskum, 2012.

upraveného po neskoršej prístavbe sakristie. Z primárnej stavebnej etapy sa zachovalo jednoduché členenie fasád lizénami a štrbinové otvory v podstrešnom priestore. Pôvodnú povrchovú úpravu fasád tvorila vyhladená omietka s bielym vápenným náterom. Vzhľad interiéru kaplnky z tohto obdobia je možné odvodzovať iba z analógií – zo zachovaných loretánskych kaplniek na Slovensku.

Barokovo-klasicistická etapa realizovaná po roku 1781⁵⁶ zásadným spôsobom pretvorila pôvodný ráz. Zmenila sa orientácia. Oltár netypicky umiestnili na západnú stranu a centrálny vstup presunuli na východnú stenu. Do východnej časti kaplnky vložili murovanú emporu, podklenutú zdola valenou klenbou. Prístup na emporu riešilo vonkajšie schodisko pozdĺž severnej fasády. Z uvedeného obdobia sa zachovala tiež ozdobná mrežová dvojkrídlová výplň v novom hlavnom vstupe a jednoduché mreže v oknách. Súčasťou stavebnej úpravy bola už spomenutá prístavba sakristie. K sakristii v priebehu 19. storočia pristavali ďalšiu funkčne samostatnú stavbu a komplex nadobudol pôdorysne výraznú podobu písmena L. Najskôr do posledného desaťročia 18. storočia sa datovala plošne rozsiahla nástenná maľba na západnej stene. Iluzívnu oltárnu architektúru tvorila vysoká postamentová časť, po stranách lemovaná dvojicou stĺpov, na ktorých spočíva ornamentálne poňatý architráv, nesúci ukončujúci oblý štít⁵⁷. Maľbu neskôr prekryli sekundárne náterové vrstvy (obr. 6).

V neskoršom období sa kaplnka začala využívať i pre sakrálne potreby obyvateľov obce⁵⁸ a kapacitne prestala vyhovovať. Symbolicky dňom bezpodmienečnej kapitulácie, ktorou bola ukončená druhá svetová vojna a ktorú nemeckí predstavitelia opakovane podpísali 8. mája 1945, bol datovaný jednoduchý variantný návrh na prestavbu kaplnky na kostol.⁵⁹ Prvý uvažoval o nahradení krídla sakristie novou loďou, čím by objekt dosiahol pôdorys tvaru „L“ s oltárom umiestneným v prieniku krídel. Podľa druhého návrhu sa mala kaplnka zmeniť na trojlodňový kostol. Prestavba sa našťastie neuskutočnila a došlo iba k menším stavebným úpravám, ktoré neporušili historickú stavebnú substanciu a architektonickú podobu kaplnky.

Zhrnutie výsledkov interdisciplinárneho výskumu a ich význam

Historický a architektonicko-historický výskum kaštieľa v Lúke priniesol korekciu viacerých dosiaľ zverejnených poznatkov. Staršie informácie o rezidencii Sándorovcov sa sústredili na romantické okolie, čo sa stalo stabilnou súčasťou záznamov o Lúke, počnúc Matejom Korabinským,⁶⁰ cez Alojza Mednyánszkého⁶¹

⁵⁶ Tabuľka s latinských textom uvádza etapu prestavby /renovácie/ rokom 1791, tehly z tehlovej dlažby kaplnky nesú kolok s vročením 1781 a iniciálami SS – Štefan Šándor, prípadne Sándor de Szlavnitza.

⁵⁷ SIKORIAK, Ján – HAVLÍK, Marian: Kaplnka pri kaštieli v Lúke. Reštaurátorský výskum interiéru. 2013.

⁵⁸ Viď poznámka 35.

⁵⁹ Súkromný archív súčasného vlastníka kaštieľa s areálom.

⁶⁰ KORABINSKY, Johann Matthias: Geograpisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg: Weber und Korabinskyschen Verlage, 1786, s. 389.

⁶¹ MEDNYANSKÝ, Alojz: Malerische Reise auf dem Waaglfusse in Ungarn 1826. (Malebná cesta

až k Júliusovi Lovcsányimu.⁶² Ku korekciám došlo aj v prípade informácií publikovaných v *Súpise pamiatok na Slovensku*, kde sa uviedlo datovanie postavenia kaštieľa na rok 1674, ktoré bolo pravdepodobne prevzaté z už spomínanej práce Gy. Etheyho. Autori architektonicko-historického výskumu z roku 2012 – E. Sabadošová a M. Havlík vyslovili predpoklad o skoršom vzniku rezidencie, čo potvrdil dodatočný archívny výskum T. Januru. Na základe interdisciplinárneho výskumu bolo možné počiatky šľachtického sídla položiť do obdobia rokov 1639 – 1654.

Súčasný realizovaný architektonicko-historický výskum skorigoval i výsledky skoršieho pamiatkového výskum z roku 1969, ktorý zadefinoval tri vývojové fázy: renesančnú, barokovú a poslednú z 20. storočia. Najnovšie odborné bádanie identifikovalo alebo prehodnotilo štyri historické stavebné etapy – ranobarokovú, barokovú, neskorobarokovo-klasicistickú, historizujúcu, doplnené piatou realizovanou v dvoch podetapách v druhej polovici 20. storočia. Na základe historického výskumu bolo možné priradiť k jednotlivým stavebným fázam do roku 1918 i údaje o iniciátoroch stavby.

Ranobaroková etapa prebehla v tretej štvrtine 17. storočia za Gašpara st. Sándora, ktorý nechal vybudovať blokovú rezidenciu so štyrmi nárožnými vežami, opatrenými obrannými prvkami so strieľňami. Baroková etapa sa realizovala v prvej štvrtine 18. storočia a jej iniciátorom bol nitriansky podžupan a neskôr radca Kráľovskej miestodržiteľskej rady Adalbert Sándor. Pre súčasnú podobu bola rozhodujúca neskorobaroková stavebná fáza s klasicistickými prvkami, ktorú podľa použitých tehál nechal urobiť veľký milovník literatúry a jeden z prvých uhorských knižných vedcov Štefan Sándor. Historizujúca etapa z prelomu 19. a 20. storočia sa spájala s menom niektorého z členov rodu Mednyánszky.

Z hľadiska historického výskumu a vedy malo veľký význam spojenie dvoch veľkých osobností uhorských dejín s ich rodovým sídlom v Lúke. V doterajšej literatúre zostal úplne zabudnutý samotný stavebník kaštieľa Gašpar st. Sándor – kapitán protiosmanskej pevnosti v Šali. Do povedomia slovenskej historiografie sa nedostala ani významná osobnosť na poli maďarskej bibliografie a znalec nemeckej a uhorskej literatúry – Štefan Sándor, ktorý sa pokúsil založiť spoločnosť na výskum maďarskej literatúry.

Z celoslovenského i niekdajšieho uhorského hľadiska najcennejšou stavbou areálu kaštieľa tvorí loretánska kaplnka, ktorú nechala postaviť manželka Gašpara st. Sándora Katarína Szluhová. Z doterajších poznatkov sa dosiaľ vôbec nevedelo, že patrila medzi jednu z prvých súkromných loretánskych kaplniek na území Uhorska. Vyvrátil sa tým omyl v publikovanom *Súpise pamiatok na Slovensku*, že kaplnka vznikla prestavbou hospodárskej budovy.

Základnou úlohou architektonicko-historického a historického výskumu v prípade objektov zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zosumarizovať, čo najväčší možný rozsah informácií o stavebno-architektonických, umelecko-remeselných a výtvarných hodnotách skúmanej pamiatky. Výsledky

dolu Váhom. II. vydanie. Bratislava: Tatran 1981).

⁶² LOVCSÁNYI, Gyula: A Vág és vidéke. Topographiai leírás, egyszersmind kalauz a Vág-völgyben utazók, fürdővendégek stb. számára. Budapest (vlastným nákladom autora) 1881.

interdisciplinárneho bádania tvoria pamiatkovým zákonom predpísaný podklad pre následnú komplexnú pamiatkovú obnovu, s formulovaním vhodnej metódy a koncepcie reštaurovania či rekonštrukcie. Vo väčšine prípadov moderný architektonicko-historický výskum skoriguje doterajšie poznatky a prispeje k spresneniu datovania jednotlivých fáz. V konečnom dôsledku sa obohatia umeleckohistorické poznatky a postupným spracovaním istej množiny kaštieľov a kúrií dôjde k sumarizovaniu istých vývojových trendov v svetskom staviteľstve uhorskej šľachty v jednotlivých stoliciach.

Historický výskum zase poodhaľuje cenné informácie o majiteľoch a zaľudňuje dejiny, potom ako historiografia do roku 1989 pod vplyvom ideológie pracovala hlavne s číslami a rokmi bez prítomnosti ľudského faktora. Každý výskum ku kaštieľom prispieva k odkrývaniu regionálnych dejín, ale aj celoslovenských, pretože mnohé objekty obývali osobnosti s celokrajinským významom. Výskum v archívoch doplní mnohokrát i dosiaľ publikované genealogické informácie o dosiaľ neznáme skutočnosti.

Na záver možno konštatovať, že výskumom interpretovaná kaplnka predstavuje v primárnej podobe sakrálny typ Loretánskej kaplnky so zachovanými základnými stavebnými znakmi. Jej výnimočnosť spočíva v skutočnosti, že bola založená civilnou osobou a nie klérom. Ako súkromná kaplnka nemala ambíciu stať sa pútnickým miestom pre širšiu komunitu. Komplex kaštieľa s areálom v Lúke, ktorý je tvorený objektom samotného kaštieľa, kaplnkou s jej historickými prístavbami a samostatne stojacou zvonnicou, hospodárskou budovou a priľahlým parkom s menším židovským cintorínom z 19. storočia stelesňuje výnimočné hodnoty historické, urbanistické i architektonické.

Obrázok č. 1: Reprodukcia fotky z Magyarország Vármegyéi és Városai, Nyitra Vármegye

Obrázok č. 2: Pohľad na kaštieľ a kaplnku so zvonnicou. Súkromný archív majiteľa kaštieľa

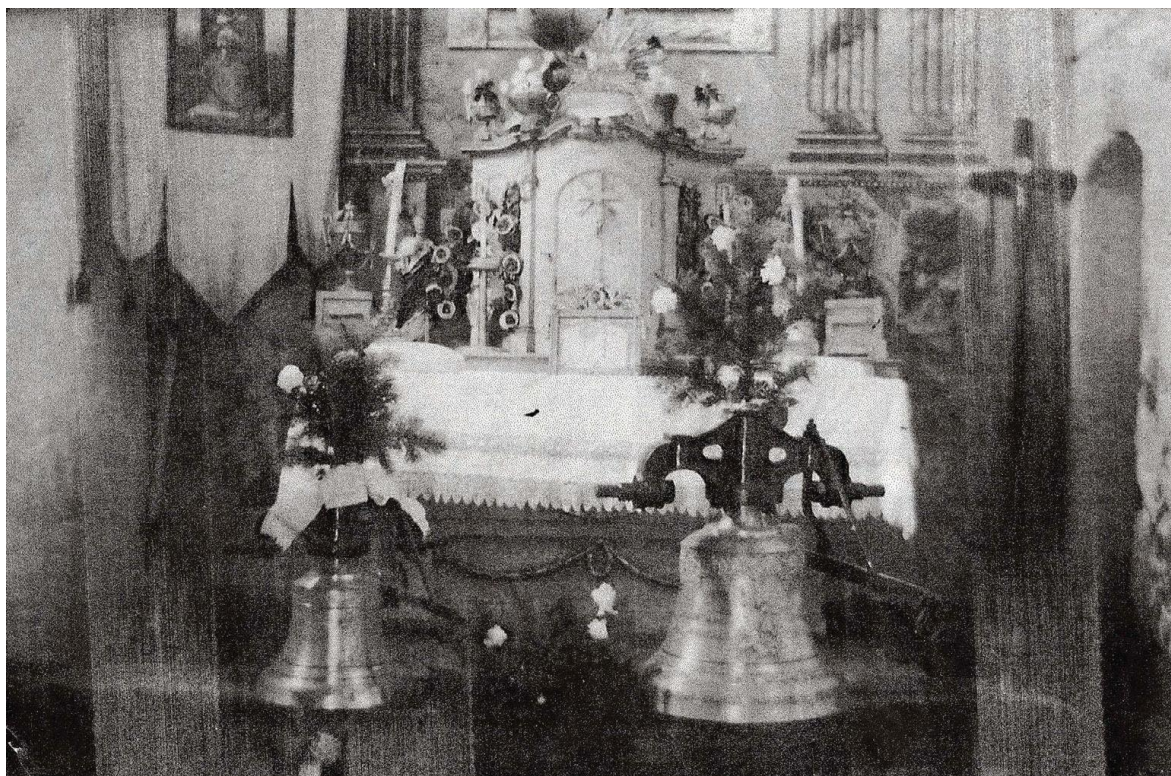
Obrázok č. 3: Pohľad na kaštieľ od zvonice (Foto: M. Havlík)

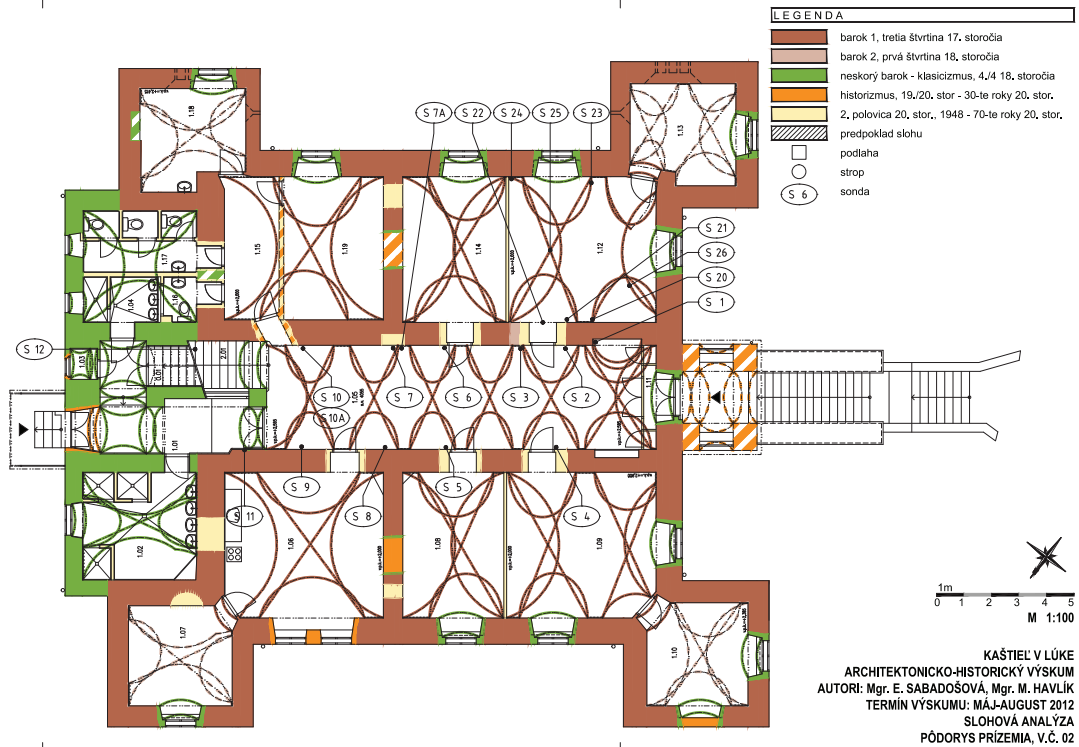
Obrázok č. 4: Pohľad z juhovýchodu na kaplnku (Foto: M. Havlík)

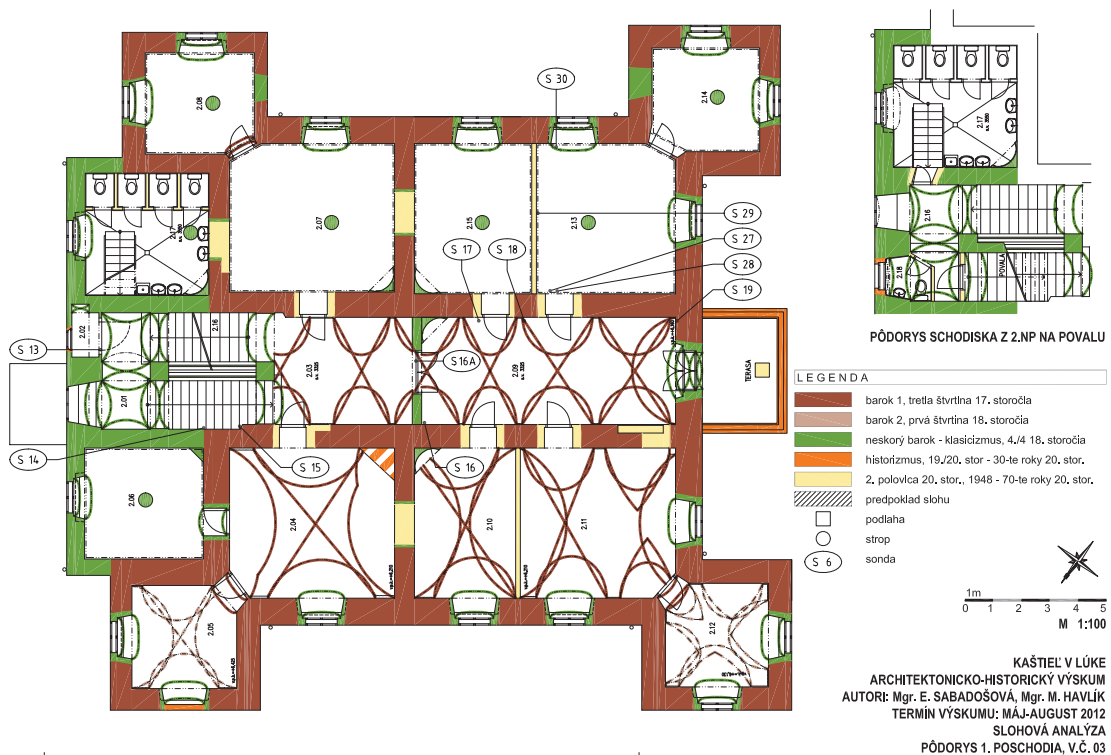
Obrázok č. 5: Pohľad z juhu na kaplnku a kaštieľ (Foto: M. Havlík)

Obrázok č. 6: Rok 1927, vysvätenie zvonov v kaplnk.
(Súkromný archív majiteľa kaštieľa)

Obrázok č. 7: NP 1, slohová analýza (Autori pôdorysov: M. Havlík, E. Sabadošová)

Obrázok č. 8: NP 2 slohová analýza (Autori pôdorysov: M. Havlík, E. Sabadošová)